

Svět, v němž žijeme [1977]

O zrození člověka někdy říkáme: přišel na svět. A jindy: uzřel světlo světa. Obecná mluva je ovšem plná metafor a nepočítá příliš s doslovností. Dítě se zajisté nemůže narodit tak, že přijde, neboť především neumí chodit a musí se to¹ nejprve naučit. A když se narodí, nevidí, anebo alespoň nemůžeme hovořit o tom, že něco uzřelo a co uzřelo; a ze všeho nejméně „svět“ a jeho „světlo“. To všechno ovšem platí za předpokladu, že necháme v platnosti převládající pojetí světa jako úhrnu všeho jsoucího, jako souboru věcí, předmětů; a za předpokladu, že samo zrození člověka chápeme běžně jako biologický fakt počátku extrauterinní existence; a za předpokladu, že samotného člověka považujeme za zoologický druh. To všechno jsou ovšem předpoklady konvenční, nicméně věcně nezdůvodněné a dosti labilní. Poukažme proto nejprve stručně na některé stránky nezaručenosti a neopodstatněnosti našich konvencí v uvedené věci.

Velmi pochybná je především představa, že se dítě rodí jako člověk. Dokonce sama zoologie označuje člověka jako *Homo sapiens*; narozené dítě však má daleko k tomu, aby bylo „*sapiens*“, tj. moudré, rozumné, vědoucí. Člověk se vyznačuje schopností mluvit; dítě se rodí jako nemluvně. Člověk na rozdíl ode všech ostatních živočichů umí vyrábět; dítě se tomu musí velmi dlouho učit. Dítě se proto jako člověk nerodí, nýbrž člověkem se teprve postupně stává. Z toho ovšem vůbec² nevyplývá, že bychom čerstvě narozené dítě nebo lidské embryo nemuseli považovat za člověka; změněný přístup k těmto otázkám nás totiž dovede k závěru, že člověk není to, co „jest“, nýbrž především to, co „bude“, čím se stane. Respekt k druhému člověku je převážně respektem k jeho budoucnosti. Lidské embryo je povoláno, aby se narodilo; a narozené dítě je povoláno, aby se stalo člověkem; a člověk je povolán, aby se stal kulturní a duchovní bytostí; a jako takováto bytost je povolán k pravdě, spravedlnosti a lásce. Takzvaná lidská práva nejsou ničím „přirozeným“ v tom smyslu, že by jimi bylo lidské mládě nějak vybaveno při narození, ale jsou to ve skutečnosti závazky druhých lidí a celé společnosti. Rodiče jsou zavázáni napomáhat tomu, aby se jejich dítě narodilo, mají závazek vytvořit mu domov, společnost je zavázána to umožnit a všemožně podporovat, právě tak jako je zavázána poskytnout dítěti³ v rámci svých možností veškerou výuku, veškeré vzdělání, veškerou výchovu, tj. uvádění do mravního, kulturního, myšlenkového a duchovního života doby, a to v největší možné šíři i hloubce, pouze v závislosti na jeho individuálních možnostech a schopnostech. „Lidská“ společnost bude ve skutečnosti nelidská do té doby, dokud bude docházet k umělým interrupcím, dokud děti budou hynout hladem po potravinách, po teple domova⁴ a po lásce, dokud bude mladým lidem z rasových, náboženských či politických důvodů bráněno v přístupu k plnému vzdělání, jehož jsou schopni, a dokud talentovaným, kvalifikovaným lidem bude znemožňováno, aby dělali to nejlepší, co dovedou a co chtějí dělat. To všechno ukazuje, že člověk se nejenom člověkem nerodí, nýbrž stává, ale že se jím nestává nějakým vnitřním vývojem a dospíváním, nýbrž teprve ve vztahu k druhým lidem –

¹ V pozdějším upraveném přepisu: „tomu“. – Pozn. vyd.

² V původním strojopisu: „vůbec ovšem“. – Pozn. vyd.

³ V původním strojopisu: „poskytnout mu“. – Pozn. vyd.

⁴ V pozdějším upraveném přepisu: „ale také po teple domova“. – Pozn. vyd.

a především ve vztahu k těm, kteří jsou slabí a kterým je maximálně zapotřebí pomoci těch druhých, kteří na tom jsou lépe. Člověk se nestává člověkem tím, že rozvíjí své schopnosti, a tedy sebe samého,⁵ nýbrž že je schopen odpovědět na výzvu, která ho⁶ oslovuje v každém slabém, utištěném, ponižovaném a ohrožovaném bližním.

Neméně pochybná je představa světa jako souboru či hromady všeho, co jest. Běžně se totiž má za to, že všechno, co jest, všechny věci a události náleží ke světu a do světa; svět je synonymem veškerenstva, všehomíra,⁷ vesmíru. Ale už etymologie (alespoň česká etymologie) nás usvědčuje z povrchnosti: svět souvisí se světlem. Svět je osvětlená scéna, na níž se všechno ukazuje ve své pravé podobě. Ale v pravé podobě se může něco ukázat jen tak, že se vyjeví ve svém smyslu, ve svém významu. A to především zase znamená v určitém směrodatném kontextu, ne pouze v nějakém okamžitém průřezu, ale zejména v dimenzích času, v dimenzích dějin. Z toho plyne především dvojitý závěr. Jednak se smysl jednotliviny vyjeví teprve tam, kde jsou osvětleny její vztahy jak k minulosti, tak k budoucnosti (pochopitelně specifické vztahy, tj. k „její“ minulosti a k „její“ budoucnosti), přičemž rozhodující je budoucnost. Jednak se smysl může vyjevit jenom v určité perspektivě (dokonce v perspektivě určité do budoucnosti orientované aktivity), a tedy vždy v závislosti na nějakém subjektu takové perspektivy (tedy subjektu aktivity). Tím je dáno zase především to, že smysl se vyjevuje vždy jen do určité míry podle úrovně příslušného subjektu. Umělá družice kupř. vysílá určité signály; pro nějaký zasažený atom neznamená takový signál, resp. část signálu nic než energetické kvantum; většina živých bytostí signál nezaregistruje vůbec, přestože je nějakým takovým kvantem zasažena. Ani člověk nemá přirozené sensorium pro podobné signály. Je-li však vybaven určitými přístroji, může signál zaznamenat; je-li navíc vybaven kódem a potřebnými znalostmi, je schopen signál také dešifrovat. V daném případě jde o signál, jímž jsou předávány informace z družice, ale tak, jak to předem naaranžoval⁸ zase člověk. Z vesmíru však přicházejí k naší planetě signály, o nichž není předem jasno dokonce ani to, zda to jsou vůbec signály. Přesto se člověk pokouší je vždy znovu zachytit,⁹ zaznamenat a objasnit, interpretovat. I když se zatím vždy ukázalo, že nejde o signály v pravém slova smyslu, přece jejich „dešifrování“ vždycky znamenalo významný krok v poznání „světa“, přesněji v poznání určitých přírodních jevů a dějů. Vidíme z toho, že ani jednotlivé jevy a děje, natožpak svět jako celek nejsou před námi jako něco hotového a daného, nýbrž spíše jako něco, co se nám otvírá napřed zčásti a později více v závislosti na tom,¹⁰ co děláme, jak si počínáme, jak k jevům, dějům a vůbec ke světu přistupujeme.

Když jsme si tohle všechno připomněli, můžeme se mnohem přesněji a smysluplněji tázat, jaký je tedy vlastně svět, v němž žijeme, tj. v jakých jeho vrstvách jsme kterou¹¹ složkou svého

⁵ V původním strojopisu: „samotného“. – Pozn. vyd.

⁶ V původním strojopisu: „její“. – Pozn. vyd.

⁷ V původním strojopisu: „všehomíru“. – Pozn. vyd.

⁸ V původním strojopisu: „aranžoval“; v pozdějším upraveném přepisu: „naprogramoval“. – Pozn. vyd.

⁹ V původním strojopisu: „vždy znovu je zachytit“. – Pozn. vyd.

¹⁰ V pozdějším upraveném přepisu: „později více, a to v závislosti na tom“. – Pozn. vyd.

¹¹ V pozdějším upraveném přepisu: „tou kterou“. – Pozn. vyd.

života zakotvení. Člověk je po jedné stránce živý organismus, tj. je tělem;¹² jako takový má své na první pohled naprosto bezvýznamné¹³ postavení ve světě tzv. neživé přírody.¹⁴ je jedním z velmi mnoha organismů žijících na jediné planetě sluneční soustavy, která je pouhým práškem v jedné z miliónů galaxií. Nevíme, zda se život vyskytuje ještě na jiných místech naší galaxie nebo alespoň v jiných galaxiích. Podle našich dosavadních vědomostí se vesmír jeví jako životu cizí a snad přímo nepřátelský. Člověk však v tomto neživém a životu cizím vesmíru přímo nežije a sdílí s ním pouze některé nespécifické vlastnosti a okolnosti (např. atomární stavbu¹⁵ – alespoň pokud víme¹⁶ –, rozprostraněnost, časovost apod.). Naproti tomu je lidský život podstatně zakotven v prostředí života, v biosféře a ve vývojovém proudu. Zatímco prostorově a co do hmotnosti je biosféra v rámci vesmíru vcelku zanedbatelnou veličinou (a to i kdyby se ukázalo, že Země není jedinou oživenou planetou), časově je s vesmírem (rozumí se s naším vesmírem) souměřitelná: život na Zemi trvá odhadem asi po dvě třetiny až tři čtvrtiny té doby, po kterou trvá sama Země a sluneční soustava. Zatímco o neživém vesmíru můžeme být na pochybách, smysluplnost životních dějů zůstává mimo veškerou pochybnost. Dojem nesmyslnosti vlastního nebo obecně lidského života a života celého lidstva by proto vždycky měl být¹⁷ korigován vědomím, že proud života až dosud nepřetržitě pokračoval asi po dobu 3,5 miliardy let a že za tento¹⁸ čas dosáhl díky nesčetným vynálezům pozoruhodných úspěchů v náporu směrem k tomu, co je stále nepravděpodobnější, stále složitější a stále vyšší úrovně. Vznik života uprostřed neživého vesmíru byl nepochybně první obrovskou, světodějnou událostí. Nicméně život představoval pouze ostrůvek, pouze oázu, výjimku.¹⁹ Svět živého dění je sice zvláštním světem, ale zůstává v rámci dosavadního, tj. neživého světa a není schopen do sebe pojmout a vintegrovat víc než pouhé vzorky neživé hmoty. I tak je ovšem postačujícím důkazem toho, že i tzv. neživé atomy jsou schopny se zapojit do organizačního plánu a programu živého dějství, do struktury živého organismu. Zapojit do života veškerou hmotu vesmíru však zůstává (alespoň pokud naše dosavadní vědomosti nasvědčují) mimo jeho možnosti. Nic se nezdá být tak vyloučeno jako oživení a ožití²⁰ celého vesmíru.

K průlomů však přece došlo, ale na úrovni vyšší než vegetativní a animální.²¹ Nicméně to byl právě²² životní proud, který vývojově dospěl k organismům tak vysoké úrovně, že byly schopny tento pronikavý, vpravdě revoluční krok podniknout tím, že se oddělily ode všeho dosavadního²³ světa, vykročily z něho a v jistém smyslu se postavily proti němu. Tak došlo k podstatné

¹² V pozdějším upraveném přepisu: „tělesem“. – Pozn. vyd.

¹³ V původním strojopisu: „nevýznamné“. – Pozn. vyd.

¹⁴ V původním strojopisu: „ve světě tzv. přírody“. – Pozn. vyd.

¹⁵ V původním strojopisu: „skladbu“. – Pozn. vyd.

¹⁶ V pozdějším upraveném přepisu: „alespoň pokud víme, resp. pokud jde o dnes nám dostupný okolní vesmír“. – Pozn. vyd.

¹⁷ V původním strojopisu: „měl být vždycky“. – Pozn. vyd.

¹⁸ V původním strojopisu: „ten“. – Pozn. vyd.

¹⁹ V pozdějším upraveném přepisu: „pouhou oázu, jen výjimku“. – Pozn. vyd.

²⁰ V původním strojopisu: „jako ožití“. – Pozn. vyd.

²¹ V původním strojopisu: „vegetativní i animální“. – Pozn. vyd.

²² V pozdějším upraveném přepisu: „byl to právě“. – Pozn. vyd.

²³ V pozdějším upraveném přepisu: „ostatního“. – Pozn. vyd.

proměně dosavadního světa, samého vesmíru.²⁴ Zatímco až dosud byl vesmír vším, tj. byl světem v celku, stal se vydělením člověka z rodiny živých organismů a vůbec z dosavadního světa čímsi jen partikulárním, tj. pouhou přírodou. V témž okamžiku, kdy vznikl člověk, vznikla také „pouhá“ příroda, tj. příroda jako pouhá část, pouhá složka světa v celku. V tom smyslu člověk nikdy nebyl a není přírodním tvorem; v době, kdy ještě přírodním tvorem byl, nebyl ještě člověkem, a jakmile se člověkem stal, přestal *eo ipso* být²⁵ tvorem přírodním. Vercorsův termín „nepřirozené zvíře“²⁶ neobyčejně hluboce vystihuje nejhlubší povahu lidského pobývání na světě. Jde totiž o to, že člověk nedovedl, nemohl prostě odejít z přírody a nechat ji celou „za sebou“; něco z ní si s sebou odnášel. Nicméně opravdu přestal být uzavřen do jejího rámce; to, co se od té chvíle, kdy se objevil, stalo „pouhou“ přírodou, bylo rozděleno na dvě takřka nesouměřitelné části,²⁷ totiž na přírodu mimo něj a na přírodu v něm. Na první pohled je to jen pokračování rozdílu, který existoval již dříve, totiž rozdílu mezi neživými atomy cizího vesmíru a oživenými atomy vlastního těla organismu. Ve skutečnosti však šlo o něco naprosto nového: člověk se stal člověkem tak, že svou tělesnost kultivoval, že ji podroboval plánům, které nebyly důsledkem vlastností neživé hmoty, ale ani vlastností hmoty oživené. Tím, že se stal člověkem, vykročil do prostoru, v němž vypovídaly službu dokonce i samy²⁸ instinkty, tj. organické (animální) stereotypy²⁹ umožňující, aby se živočich v různých typech situací dovedl chovat co nejefektivněji a zároveň co nejekonomičtěji. Člověk se stal z přírodního tvora bytostí trvale znejistěnou, rozpačitou, a tudíž hledající nové opory. A tyto nové opory musel nutně hledat v novém světě, do něhož vstoupil.

Tímto novým světem byl svět slova, řeči, povídání a rituálního chování, krátce svět mýtu. Hlavním cílem mýtu bylo konstituovat a zachovávat nové stereotypy tam, kde instinkty nechávaly člověka potácet se v nejistotě anebo kde naopak hrozily natolik zbytnět, že ohrožovaly život v celku. Mýty fungovaly především jako výzva a návod k napodobování božských archetypů; druhotně byly mýty vymyšleny, aby objasnily určité formy lidského jednání a konání. To vedlo např. v homérských mýtech k líčení božských archetypů i tak „nelidských“ či alespoň lidsky pochybných počínů,³⁰ jako je pozření³¹ vlastních potomků, krádež, nevěra, podvod apod. To se pak v Řecku stalo terčem filosofické kritiky, která nicméně zůstala³² příliš na povrchu a ve skutečnosti zůstala poplatná základní mytické orientaci. V hloubce byl naproti tomu mýtus překonán a vlastně likvidován ve starém Izraeli; prorocká tradice problematizovala kult a rituální bohoslužbu a zdůrazňovala odpovědné jednání ku

²⁴ V původním strojopisu: „samotného světa, samotného vesmíru“. – Pozn. vyd.

²⁵ V pozdějším upraveném přepisu: „přestal být *eo ipso*“. – Pozn. vyd.

²⁶ Srv. Vercors, *Nepřirozená zvířata*, in: týž, *Nepřirozená zvířata – Buřiči – Sylva*, přel. A. Hartmanová, Praha 1965², str. 7–158. – Pozn. vyd.

²⁷ V pozdějším upraveném přepisu: „dvě zjevně takřka nesouměřitelné části“. – Pozn. vyd.

²⁸ V původním strojopisu: „samotné“. – Pozn. vyd.

²⁹ V původním strojopisu: „tj. organické stereotypy“. – Pozn. vyd.

³⁰ V původním strojopisu: „pochybných lidských počínů“. – Pozn. vyd.

³¹ V původním strojopisu: „ničení“. – Pozn. vyd.

³² V pozdějším upraveném přepisu: „lpěla“. – Pozn. vyd.

prospěchu a na pomoc slabým (ne oběti, ale milosrdenství a soud, zdůrazňují proroci).³³ Zatímco význam času byl v řecké filosofii neobyčejně potlačen, prorocká tradice vyzdvihla prvořadý význam budoucnosti. Evropská civilizace a kultura mohla³⁴ vzniknout jen na společném základě, vytvořeném na jedné straně vysoce kultivovaným, přesným a přísným, metodickým³⁵ myšlením a na druhé straně odvahou a nadějí tváří v tvář budoucnosti. Mytický člověk se děsil budoucnosti, protože se obával, že se v ní může setkat s čímkoliv (jistý se cítil jen v setkání se starým, tj. s něčím, s čím se již setkal a co už zná).³⁶ Naproti tomu nově, opačně orientovaný člověk, který jde budoucnosti vstříc s hlubokou vírou a nadějí, činí okolnost, že se může stát cokoli, právě naopak motivem³⁷ své naděje. Tato nová životní orientace se stala základem a východiskem obrovských výkonů, ale v důsledku oslabené obezřetnosti v praktickém podnikání (v duchu očekávání „nekonečného pokroku“, jak tuto myšlenku jako první³⁸ formuloval Řehoř z Nyssy)³⁹ také zdrojem velikých a vpsledu nezměrných nebezpečí. Tak došlo k tomu, že evropské a Evropou poznamenané společnosti jsou sice orientovány na budoucnost a do budoucnosti, ale jejich naděje a téměř bezstarostná důvěra v to, co má přijít, jsou dnes povážlivě otřeseny.⁴⁰ Svět, v němž žijeme, je dnes ohrožen a pohybuje se ve stínu hrozících katastrof: ve stínu jaderné, chemické a biologické války; ve stínu přelidněnosti a hladomorů; ve stínu tenčících se zásob zdrojů; ve stínu zamoření planety odpady; ve stínu zničení nebo těžkého, až⁴¹ nenapravitelného narušení přírody. Člověk je první živou bytostí na této planetě, která je schopna zničit svůj druh⁴² nikoliv proto, že už se dále nedovede přizpůsobovat změněným okolnostem, ale proto, že příroda, zejména pak biosféra, prostě neunes a nezvládne všechny důsledky jeho nekontrolovaně narůstajících aktivit. Postup lidského světa⁴³ je od počátku spjat s ústupem a zatlačováním přírody; dodnes můžeme číst v novinách⁴⁴ násilnické fráze o „pokoření“ hory nebo řeky.⁴⁵ Ale s těmito pudovými a předsudečnými reakcemi musíme co nejdříve rázně skoncovat. Přírodu nemůžeme likvidovat, aniž bychom zároveň likvidovali sami sebe, tj. přírodu v nás. Člověk přírodu potřebuje a nemůže bez ní žít; nemůže-li příroda přežít vedle něho jako samostatná skutečnost, jako samostatný a svébytný svět, musí se o ni člověk postarat tak, jak se musel postarat o přírodu v sobě, chtěl-li se stát člověkem. Je nejvyšší čas, aby člověk přestal přírodu podmaňovat⁴⁶ a

³³ Srv. např. *Iz* 1,11–17; *Oz* 6,6. – Pozn. vyd.

³⁴ V pozdějším upraveném přepisu: „mohly“. – Pozn. vyd.

³⁵ V pozdějším upraveném přepisu: „přísným, takříkajíc metodickým“. – Pozn. vyd.

³⁶ V pozdějším upraveném přepisu: „znal“. – Pozn. vyd.

³⁷ V původním strojopisu: „předmětem“. – Pozn. vyd.

³⁸ V původním strojopisu: „jak tuto myšlenku první“. – Pozn. vyd.

³⁹ Srv. např. Řehoř z Nyssy, *De vita Moysis* I,3–10; česky: *Mojžíšův život*, přel. M. Bendová, Praha 2018, str. 59–63. – Pozn. vyd.

⁴⁰ V původním strojopisu: „je dnes povážlivě otřesena“. – Pozn. vyd.

⁴¹ V původním strojopisu: „těžkého a nenapravitelného“. – Pozn. vyd.

⁴² V pozdějším upraveném přepisu: „svůj druh (kromě mnoha ostatních)“. – Pozn. vyd.

⁴³ V pozdějším upraveném přepisu: „Postup a prosazování lidského světa...“ – Pozn. vyd.

⁴⁴ V pozdějším upraveném přepisu: „číst v novinách (nebo slyšet v jiných médiích)“. – Pozn. vyd.

⁴⁵ V pozdějším upraveném přepisu: „prudké řeky“. – Pozn. vyd.

⁴⁶ V pozdějším upraveném přepisu: „jen podmaňovat“. – Pozn. vyd.

exploatovat a aby ji začal chránit a eventuelně rekultivovat. Svět lidí a svět přírody musí⁴⁷ být znovu integrovány, dnes však už jenom na lidské rovině. Zatím jde především o biosféru a o zachování⁴⁸ nebo znovuvytvoření podmínek její existence. Ale u toho nemůže zůstat.

Když se člověk vydělil z přírody, vykročil z ní, jak řečeno, do světa mýtu. Ten se však nakonec ukázal být neschopným⁴⁹ zajistit integritu lidského života a byl nahrazen tím, čemu staří Řekové říkali *logos*. Zatímco v mýtu převažoval důraz na nepředmětné intence jazyka⁵⁰ a myšlení, *logos* se⁵¹ postupně zformoval jako myšlení zcela předmětné. Celá dosavadní evropská myšlenková tradice radikálně potlačila či spíše „vytěsnila“ nepředmětné konotace z myšlení i z promlouvání. Tím si však znemožnila myšlenkově uchopit samu řeč a také myšlení⁵² (vedle mnoha jiných nepředmětných skutečností nebo nepředmětné stránky tzv. konkrétních skutečností, které mají jak svou vnitřní, nepředmětnou, tak vnější, předmětnou stránku). Tato tradice je však dnes u konce; zatím přežívá⁵³ ještě v podobě reliktvů v obecné mluvě⁵⁴ a ve vědě⁵⁵ (zejména přírodní, ale i tam, např. ve fyzice, začíná selhávat).⁵⁶ Všechny velké myšlenkové objevy dnes znamenají jen další mohutné ořesy pro předmětné myšlení (a mluvení),⁵⁷ které je překážkou a neúnosným zatížením zejména pro filosofii. Právě filosofie je však povolána, aby vyjasnila povahu volného, otevřeného prostoru, který umožnil člověku onen odstup, onu distanci od dosavadního světa v celku. Proto se musí zabývat otázkou světa slova, světa řeči. Musíme totiž odlišovat mluvu jako lidský výkon od řeči jako prostoru či prostředí, v němž jedině je možno promlouvat. Když mluvíme, musíme se spravovat jistými pravidly (ne pouze logickými), abychom nevypadli ze smyslu, aby se z našeho promlouvání nestal blábol; a tato pravidla nejsou naším, nejsou lidským výtvorem. Zachovávaní⁵⁸ těchto pravidel, jež na sebe bere podobu ochoty nechat se vést řečí při svém promlouvání,⁵⁹ nicméně nezaručuje, že neupadneme do omylu nebo že se nemůžeme dopustit klamu vůči druhým a vůči sobě. Jako je svět přírody (a později svět dějin) vlastně jen scénou, na níž se věci a děje vyjevují, je svět řeči opět jen další scénou, na níž se omyl vyjevuje jako omyl, lež jako lež a – pravda jako pravda. A jako se věci a události v přírodě a v dějinách mohou vyjevit jen ve světle slova, řeči (tj. jsoucne jakoby vtaženy do světa slova), tak se omyly, lži i sama pravda mohou vyjevit jen ve světle pravdy, která není součástí světa řeči, nýbrž spíše jeho normou a kritériem.

⁴⁷ V původním strojopisu: „musejí“. – Pozn. vyd.

⁴⁸ V původním strojopisu: „a zachování“. – Pozn. vyd.

⁴⁹ V původním strojopisu: „ukázal neschopným“. – Pozn. vyd.

⁵⁰ V pozdějším upraveném přepisu: „řeči“. – Pozn. vyd.

⁵¹ V pozdějším upraveném přepisu: „*logos* (v později běžném významu) se“. – Pozn. vyd.

⁵² V pozdějším upraveném přepisu: „samu řeč (nejen jazyk) a také myšlení v jeho úplnosti“. – Pozn. vyd.

⁵³ V pozdějším upraveném přepisu: „zatím ovšem přežívá“. – Pozn. vyd.

⁵⁴ V původním strojopisu: „ještě v obecné mluvě“; v pozdějším upraveném přepisu: „v obecném povědomí a v obecné mluvě“. – Pozn. vyd.

⁵⁵ V pozdějším upraveném přepisu: „a také ve vědě“. – Pozn. vyd.

⁵⁶ V pozdějším upraveném přepisu: „ale i tam, např. právě ve fyzice, začíná zjevně selhávat“. – Pozn. vyd.

⁵⁷ V pozdějším upraveném přepisu: „promlouvání“. – Pozn. vyd.

⁵⁸ V pozdějším upraveném přepisu: „Zachování“. – Pozn. vyd.

⁵⁹ V pozdějším upraveném přepisu: „vlastním promlouváním“. – Pozn. vyd.

Lidské mládě může vstoupit do světa řeči jen pod vedením jiných lidí, kteří se jeho obyvateli stali už⁶⁰ dříve. To je významný fakt, z něhož lze pochopit mnoho věcí dalších. Především to znamená, jak už ostatně bylo naznačeno, že např. matka jedná se svým dítětem, jako by to už byl člověk, ačkoliv to vlastně člověk ještě není; že na své dítě, tj. na nemluvně, mluví, jako kdyby dítě mohlo rozumět, jako kdyby umělo mluvit. Z dítěte se stane člověk pouze tehdy, jestliže je s ním jako s člověkem⁶¹ jednáno ještě dříve, než se jím opravdu stalo; z nemluvně se stane mluvící člověk jenom tehdy, jestliže na ně někdo mluví,⁶² tj. jestliže s ním jedná jako s mluvícím a promlouvání rozumějícím. Ale nestačí to podniknout kdykoliv, nýbrž je zapotřebí s tím začít hned v prvních dnech a měsících po narození. Existuje dokonce přesvědčivě doložená teorie, že člověk se vlastně rodí předčasně, tj. před koncem první poloviny svého embryonálního vývoje;⁶³ v tom případě by se ukazovalo,⁶⁴ že sociální kontakty musí lidské mládě navazovat velmi intenzivně již během svého embryonálního života, nemá-li dojít k vážným poruchám v jeho dalším vývoji (např. k deprivaci apod.). Společenský život člověka zřejmě nelze chápat jako nějakou nadstavbu nad jeho přírodností, nýbrž je to určující rovina, na niž jsou vtaženy zbytky lidské přírodnosti („vnitřní přírody“) a tam potom restrukturovány a hlavně kultivovány, polidštěny (to platí zejména o sexualitě). A to není možné bez prostřednictví slova, řeči; pouze člověk, který je obyvatelem světa řeči, je schopen polidštit sám sebe a přírodu v sobě. Řekli jsme, že do světa řeči nemůže dítě proniknout samo svou iniciativou, ale musí do něho být uvedeno. Výchova (*e-ducatio*)⁶⁵ je vy-váděním⁶⁶ lidského mláděte do světa řeči a jeho prostřednictvím do lidského světa, do světa lidského společenství; a dále pak se stává⁶⁷ opětovným vyváděním člověka ze situací, v nichž je sevřen a zaklesnut, do otevřenosti světa zakotveného v budoucnosti. Zprvu asistují rodiče a přátelé, pak vychovatelé, posléze je člověk vychováván (tj. vy-váděn) svými vlastními zkušenostmi ze setkání s vysvobozující pravdou. Ale člověk je vysvobozován k nové službě: k pomoci těm, kteří jeho pomoc potřebují, a k službě pravdě, spravedlnosti a pokoji mezi lidmi.

A tak můžeme uzavřít shrnutím toho, čeho jsme se často jen dotkli. Svět, v němž žijeme, je především

1) světem⁶⁸ neživé přírody, který nám připadá cizí a hrozivý a před jehož cizotou a hrozivostí (která se však vposledu ukáže jako zdánlivá) nás chrání jakoby polštář

2) světa živých bytostí, totiž biosféry. V něm jsme podstatně zakotveni svým původem, jsouce momentálním vrcholem⁶⁹ dosavadního miliardy let trvajících vývoje života na naší

⁶⁰ V pozdějším upraveném přepisu: „již“. – Pozn. vyd.

⁶¹ V původním strojopisu: „s ním je jako s člověkem“. – Pozn. vyd.

⁶² V pozdějším upraveném přepisu: „mluví, jestliže k němu promlouvá“. – Pozn. vyd.

⁶³ Srv. A. Portmann, *Biologische Fragmente zu einer Lehre vom Menschen*, Basel – Stuttgart 1969³, zejména str. 57–68, 87–105. – Pozn. vyd.

⁶⁴ V pozdějším upraveném přepisu: „by to ukazovalo“. – Pozn. vyd.

⁶⁵ V pozdějším upraveném přepisu: „*e[x]-ducatio*“. – Pozn. vyd.

⁶⁶ V původním strojopisu: „vy-vedením“. – Pozn. vyd.

⁶⁷ V pozdějším upraveném přepisu: „dále se potom stává“. – Pozn. vyd.

⁶⁸ V původním strojopisu: „svět“. – Pozn. vyd.

⁶⁹ V pozdějším upraveném přepisu: „momentálním (a asi jen místním) vrcholem“. – Pozn. vyd.

planetě. Přesto však jsme od světa organismů odděleni, neboť nejsme přírodní, nýbrž společenské bytosti.⁷⁰ Rozhodující je pro nás tedy

3) svět sociálních vztahů, který musel intervenovat již v průběhu extrauterinní části embryonálního období každého jedince, abychom se stali opravdu lidmi. Naše socialita musí o něco málo předcházet našemu vstupu do

4) světa řeči, který je vnějšně manifestován tím, že se naučíme mluvit, ale který je podmínkou smysluplnosti našeho promlouvání. Pojmenováním dostávají všechny věci a všechny děje v tomto světě své místo⁷¹ a vyjevují tak svou podobu. Svět řeči je všeobsáhlý a vždy otevřený, umožňující vždy dalším skutečnostem, aby se v něm vyjevovaly. Výmluvnost však nemusí být vždy vyjasňující, ale může leckdy být i matoucí;⁷² skutečnost nemusí být promlouváním jen ukazována a vyjevována, ale také naopak zamlouvána a skrývána.⁷³ Člověk jako obyvatel světa řeči musí být proto trvale připraven také umlknout a naslouchat oslovující výzvě samé⁷⁴ pravdy, která nikdy není vlastností nebo součástí toho, co bylo řečeno,⁷⁵ ale je poslední mírou a kritériem sebe samé⁷⁶ i omylu a lži. Člověk se však nemůže stát obyvatelem

5) světa pravdy, neboť není schopen se v něm udržet životem naprosto pravdivým.⁷⁷ Nicméně jsou chvíle, kdy se mu dostává tíživé, ale slavné výsady být svědkem a tlumočnickem pravdy. Ty chvíle si sám nevybírám, ale může je naopak sám zmařit a promarnit. Roli obhájce pravdy si nemůže a nesmí vynucovat, ale je-li na něho takové poslání vloženo, pak nepotřebuje pověření ani souhlas nikoho z lidí.

Radost i důstojnost lidského života má své kořeny a své zdůvodnění ve všech vrstvách našeho pobývání na světě. Vědomí, že jsme potomky prvních živých osadníků na této planetě, je jistě samo o sobě povznášející; dokonce ani pohled do hlubin vesmíru, o němž dosud nevíme, zda neposkytl i na jiných místech domov živým bytostem, nenechává lidskou duši bez pohnutí. Obrana chudých a slabých, solidarita s ponižovanými a diskriminovanými a neohrožený zápas proti bezpráví a lži jsou slávou života vskutku odpovědného. Vrcholným posláním člověka je však nepochybně život ve službách pravdy, kterou si nevymýšlíme, kterou nemáme ve svém držení, ale která nás náhle osloví,⁷⁸ takže sami nahlédneme, jak se věci mají – a pak se buď schoulíme a rezignovaně stáhneme⁷⁹ do sebe, anebo sebereme veškerou odvahu a propůjčíme pravdě svá ústa i své činy. Není to možné jinak než v určitém okamžiku, v určité dějinné chvíli – a to znamená vždy jen relativně, vždy dočasně, bez záruky, že bychom se v příštích dnech a letech nemuseli obávat, že se pravdě odcizíme. Pravda je jakoby vždy nová, vždy živá; nikdy ji nemůžeme sevřít do nějaké hotové, definitivní formule. Tím méně ji můžeme druhým lidem

⁷⁰ V pozdějším upraveném přepisu: „společenské (politické) bytosti“. – Pozn. vyd.

⁷¹ V původním strojopisu: „své místo v tomto světě“. – Pozn. vyd.

⁷² V původním strojopisu: „ale leckdy i matoucí“. – Pozn. vyd.

⁷³ V původním strojopisu: „jen ukazována, ale také naopak zamlouvána“. – Pozn. vyd.

⁷⁴ V původním strojopisu: „samotné“. – Pozn. vyd.

⁷⁵ V původním strojopisu: „součástí nebo vlastností toho, co je řečeno“. – Pozn. vyd.

⁷⁶ V původním strojopisu: „samotné“. – Pozn. vyd.

⁷⁷ V pozdějším upraveném přepisu: „pravdivým (pravým)“. – Pozn. vyd.

⁷⁸ V pozdějším upraveném přepisu: „která nás někdy náhle osloví“. – Pozn. vyd.

⁷⁹ V původním strojopisu: „a pak už se buď schoulíme a rezignovaně se stáhneme“. – Pozn. vyd.

vnucovat násilím nebo podvodně. Pravda musí přesvědčovat. Ale aby mohla přesvědčovat, musí být vyslovena; a vyslovit ji může jen člověk. Pravda na nás čeká. Jsme připraveni na její oslovení? Jsme hotovi jí naslouchat? Je pro nás služba pravdě životně důležitější než příjemný a klidný život? Jestliže ano, pak náležíme k lidem, kteří již dnes žijí z budoucnosti. Budoucnost je totiž⁸⁰ královstvím pravdy. A tak se každému člověku otvírá možnost žít nejenom uprostřed světa, kterým je obklopen, ale mít třebas jen malý podíl⁸¹ na budoucnosti lidstva, na budoucnosti člověka.

⁸⁰ V původním strojopisu: „totiž je“. – Pozn. vyd.

⁸¹ V původním strojopisu: „mít svůj třebas jen malý podíl“; v pozdějším upraveném přepisu: „jen docela malý podíl“. – Pozn. vyd.